1. Kelam İlminin Tanımı, Konusu ve Amacı

B BİLGİ KUTUSU

"Kelam, İslam dininin inanca ve davranışlara dair ilkelerini naslardan hareketle belirleyen ve akli yöntemlerle temellendirip destekleyen bir ilimdir."

(Yusuf Şevki Yavuz, "Kelam", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 196.)

Kelam; sözlükte söz, lafız, ibare, konuşma gibi anlamlara gelmektedir.[1] Kelam sözcüğü ile bir fikri, bir manayı tam olarak anlatan anlamlı bir söz ya da açık ve anlaşılır bir konuşma kastedilir. Bu sebeple Kur'an'ın bir ismi olarak söylenen **"Kelamullah"** ifadesinin anlamı da Allah'ın (cc) sözü, O'nun konuşması demektir. Kelamın terim olarak hem konusu hem de amacı açısından farklı şekillerde tarifleri yapılmıştır:

Konusu açısından ise **kelam**, Allah'ın (cc) zat ve sıfatlarından, peygamberlikle ilgili konulardan, başlangıç (mebde) ve sonları (mead) bakımından varlıkların durumlarından (yaratılış ve ahiretten) İslam esaslarına ve vahye bağlı kalarak bahseden bir ilimdir.[2]

Allah'a (cc), peygamberlere ve ahirete iman İslam dininin temel inanç konularıdır. Kelam ilmi de bu konular hakkında vahyin bildirdikleri çerçevesinde akli açıklamalar yapar. Kelam âlimleri tarafından İslam dininin iman esasları altı madde hâlinde ele alınmıştır. "Amentü"de ifade edilen bu esaslar âlimler tarafından üç başlıkta birleştirilmiş ve bunlara ''usulüselase" denmiştir. Kelam ilminin ana konularından oluşan usulüselase; tevhid, nübüvvet ve ahiret başlıklarından oluşur. Âlimler yukarıdaki tarifte görüldüğü gibi kelam ilmini tanımlarken bu üç esası özellikle zikretmeye özen göstermişlerdir.[3]

Amacı açısından **kelam**, kesin deliller kullanarak ve karşıt görüşlü kişi ve grupların ortaya attığı şüphe ve itirazları gidererek İslam inanç esaslarını ispata güç kazandıran bir ilimdir.

Kelam ilminin üç temel konusu vardır:

- ✓ Tevhid
- ✓ Nübüvvet
- ✓ Ahiret

B BİLGİ KUTUSU

Kelam İlminin Öncelikli Konuları

- ✓ Allah'ın varlığının delilleri
- ✓ Allah'ın birliğinin delilleri
- ✓ Allah'ın sıfatları ve fiilleri

N NOT EDELİM

Kelam İlminin Diğer İsimleri

İslam düşünce tarihi boyunca kelam ilmine değişik isimler verilmişse de "Kelam" adı yaygınlık kazanmıştır. Kelam ilmi,

- ✓ Dinin itikat esaslarını konu edindiği için **akaid**
- ✓ Dinin aslını oluşturan akideyi, temel inanç ilkelerini kendisine konu edindiği için **usulüddin**
- ✓ Konularının ağırlığını Allah'a iman, Allah'ın birlenmesi (tevhid) ve sıfatları oluşturduğu için **ilm-i tevhid**
- ✓ Fıkhın inançla ilgili yönlerini ele aldığı için **Fıkh-ı Ekber** (en büyük fıkıh)
- ✓ Yöntem olarak daha çok düşünme ve akıl yürütmeyi seçtiği için **ilm-i istidlal** ve **nazar** gibi çeşitli adlarla da anılmıştır.

---

1 A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 394-395.
2 Diğer tarifle için bk. A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 394-395.
3 Bekir Topaloğlu, Kelam İlmi: Giriş, s. 47-48.

İslam düşünce tarihinde kelam ilminin yoğunlaştığı en önemli mesele tevhid inancı olmuştur. Bu sebeple başlangıçta kelam ilmi Allah'ın (cc) zatı, birliği, eşi ve benzerinin olmaması gibi konuları ele almış; Allah'ın (cc) her türlü eksiklikten münezzeh olduğunu ortaya koymaya çalışarak, tüm kemal sıfatlarla muttasıf olduğu konusuna ağırlık vermiştir. Kelam ilmi Allah'ın (cc) varlığını bazen Kur'an ayetlerinden hareketle, bazen de tabiattan örnekler vererek ispat etmeye çalışır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de insanı evren hakkında düşünmeye çağıran birçok ayet vardır. Kâinatta var olan düzen ve uyum da yaratıcı olarak Allah'ın (cc) varlığının ve birliğinin en büyük işareti olarak kabul edilmiştir.

B BİLGİ KUTUSU

Gazali'den (öl. 505/1111) sonraki kelamcılar döneminde kelam ilminin kapsam ve içeriği daha da genişleyerek felsefenin konularıyla birlikte mantığın birçok temel konusu da kelamda yer almıştır. Bu dönemde kelam, bilinebilir (malum) olan hemen hemen tüm konularla ilgilenmeye başlamıştır.

اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا
مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. 'Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru' derler."[4]

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ

"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı bu ikisinin düzeni bozulurdu. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."[5]

Kelam ilminde âlemdeki düzen ve varlıkların çeşitliliği, düşünen insan için Allah'ın (cc) varlık ve birliğinin en büyük kanıtı kabul edilmiştir. Bu nedenle, evrenin nasıl oluştuğunu düşünen kimse Allah'ı (cc) bulabilir. Kelam bu yönüyle benzer konuları ele alan akaid, tevhid ve usulüddin gibi ilimlerden ayrılır. Zira bu ilimlerde daha çok inanç esasları açıklanır. İnanç esasları akli ve mantıki yöntemlerle delillendirme ve ispat yoluna gidilmez.

Kelamın ikinci temel konusu nübüvvettir. Allah (cc), mesajlarını peygamberleri vasıtasıyla insanlara ulaştırır. Buna göre nübüvvet, peygamberliğin imkânını, diğer peygamberlerin risaletini, vahyi, ilahi kitapları, Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğinin ispatını kapsamaktadır.

Kelamın bir diğer önemli konusu da ahiret inancıdır. Kur'an'da insanların bu dünyadaki söz ve davranışlarından sorumlu oldukları dile getirilir. Ahiret inancıyla ilgili deliller ortaya konarak ahiretin varlığı ve aşamaları hakkında bilgi verilir.

T TARTIŞALIM

Bir ilmin önemi, o ilmin konusuna ve muhtevasına göre belirlenip değerlendirilir. Aynı şekilde o ilimle elde edilen bilginin değeri de insana sağladığı fayda ile doğru orantılıdır.

Siz de buradan hareketle kelam ilminin konusunu ve muhtevasını göz önüne alarak onun önemini arkadaşlarınızla tartışınız.

4 Al-i İmran suresi, 191. ayet.
5 Enbiya suresi, 22. ayet.

Zamanla temel konuları açıklamada izlenen yol ve yöntemlerin değişmesi, felsefenin İslam dünyasında yayılması, dönemin sosyal ve kültürel değişimlerine bağlı olarak ortaya çıkan problemler kelamın konularının da genişlemesine sebep olmuştur. Bundan dolayı Gazali (öl. 505/1111) başta olmak üzere bazı kelamcılar, kelamın konusunun varlık (mevcud) olduğunu söylemişlerdir. Felsefe ile kelamın iç içe geçtiği daha sonraki dönemlerde ise kelamın konusunu - dinî esaslarla uzak veya yakın bir ilişkisi bulunmak şartıyla - bilinebilen her şey (malum) oluşturmuştur.

İslam âlimlerine göre iman, bilgi temeli üzerine kurulur. Yanlış bilgiler hem tevhid ilkesinin zedelenmesine hem de inanç alanında birtakım sapmalara yol açmaktadır. Bilgisizlikten ve cehaletten kaynaklanan bu inanışların düzeltilmesi ancak inanç alanında doğru bilgilenme ile mümkündür. İşte kelam ilmi de ilahi vahye dayanan doğru bilgileri vererek insanları yanlış inançlardan korumayı ve doğru inancı bilgi ile temellendirmeyi amaçlamıştır. Böylece kelam, bir ilim olarak insanların inanç konusunda doğru bilgilenmesini sağlamaktadır. Bu sebepledir ki İslam âlimleri imanın tasdik ve ikrar boyutunun yanında bilgi boyutunun olduğuna da dikkat çekmişlerdir.

N NOT EDELİM

Kelam ilminin temel amacı, diğer İslami ilimlerde de olduğu gibi insanın dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmesini sağlamaktır. Bununla beraber kelam âlimleri bu temel gayenin dışında kelam ilminin gerçekleştirmeyi amaçladığı bazı hususları şu şekilde sıralamışlardır:

- ✓ Akli ve naklî delillerle desteklenmiş bir bilgiyle kişinin imanını taklit düzeyinden kurtarıp araştırma ile elde edilen gerçek ve sağlam (tahkikî) bir iman derecesine yükseltmek.
- ✓ Doğru bilgi vererek insanları yanlış inançlardan koruyup doğru inancı bilgi ile temellendirmek.
- ✓ Doğru yolu arayanları aydınlatıp onlara yol göstermek, şüpheleri ve itirazları ortadan kaldırarak inanmakta inat edenlere cevap vermek.
- ✓ Diğer İslami ilimler için üzerinde hareket edebilecekleri sağlam bir inanç temeli oluşturmak.
- ✓ Tevhid inancını gönüllere yerleştirerek kişinin inancını güçlendirmek ve böylece amellerin bilinçli ve ihlaslı bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak.
- ✓ Sapkın düşünce sahiplerinin İslam’a yönelik itirazlarını akli ve naklî delillerle çürütüp onlara cevap vermek, iman esaslarını korumak ve savunmak.
- ✓ Hurafe ve batıl inançların neler olduğunu belirleyip Müslümanlar’ın bu konuda bilinçli olmalarını sağlamak.[6]

6 Kelamın amaçları konusunda bk. A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş s. 398-399.